

УДК 338.439

В. В. Кужель,

к. е. н., докторант, Чернігівський національний технологічний університет

Ю. М. Атаманчук,

к. пед. н., докторант, Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

V. Kuzhel,

candidate of economic sciences, Doctoral Chernihiv National Technological University;

U. Atamanchuk,

candidate of pedagogic sciences, Doctoral Chernihiv National Technological University

PROBLEMS OF ACTIVATION OF SOCIAL PROCESSES IN THE AGRI-FOOD SECTOR ON THE BASIS ON INNOVATION

У статті виділено ключові проблеми активізації соціальних процесів підприємств агропродовольчої сфери у розрізі соціальної та економічної складових інноваційної діяльності. Проаналізовано обсяги та напрями бюджетного фінансування інноваційно-технологічної модернізації процесу виробництва, що спрямована на підвищення якості виробленої продукції.

The article allotted key issues intensify social processes in agri-business sphere in terms of social and economic components of innovation. Analyzed the amount and direction of budget financing of innovation and technological modernization of the production process which direct to improve product quality.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційні технології, інноваційні проекти, інноваційні інвестиції, агропродовольчі підприємства.

Key words: innovation, innovational activity, innovational technologies, innovational projects, innovational investments, agri-food enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особливість сучасного періоду визначає актуальність проблеми створення ефективного механізму інноваційного процесу на підприємствах. Вихід підприємств з кризового стану може бути здійснений тільки завдяки освоєнню нової продукції яка відповідає вимогам ринку, на основі розвитку інноваційної діяльності.

Організаційно управлінські інновації відіграють важливу роль при формуванні нових інтеграційних підприємств, створенні інформаційно-консультаційних систем. Особливу роль відіграють соціально-екологічні інновації — нововведення в соціальних відношеннях в регулюванні виробництва і ринку, в розвитку соціальної інфраструктури сільських територій а також нових методів рішення екологічних проблем та охорони навколишнього середовища.

Інноваційний процес на підприємствах агропродовольчої сфери проявляється у вдосконаленні соціальної та екологічної складових. Розвиток соціальної складової на основі інновацій пов'язаний із забезпеченням умов та охорони праці, техніки безпеки, соціальних елементів виробничої та соціальної інфраструктури. Розвиток екологічної складової на основі інновацій пов'язаний із вдосконаленням природоохоронних і природовідновлюваних ресурсів, підвищенням кваліфікації відповідних працівників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем інновацій та інноваційного розвитку підприємств займалося чимало вчених-економістів таких, як В.Г. Андрійчук, А.П. Гайдуцький, І.Ю. Гришова, О.І. Дацій, Л.В. Дейнеко, М.В. Зубець, М.І. Кісіль, М.Ю. Ко-

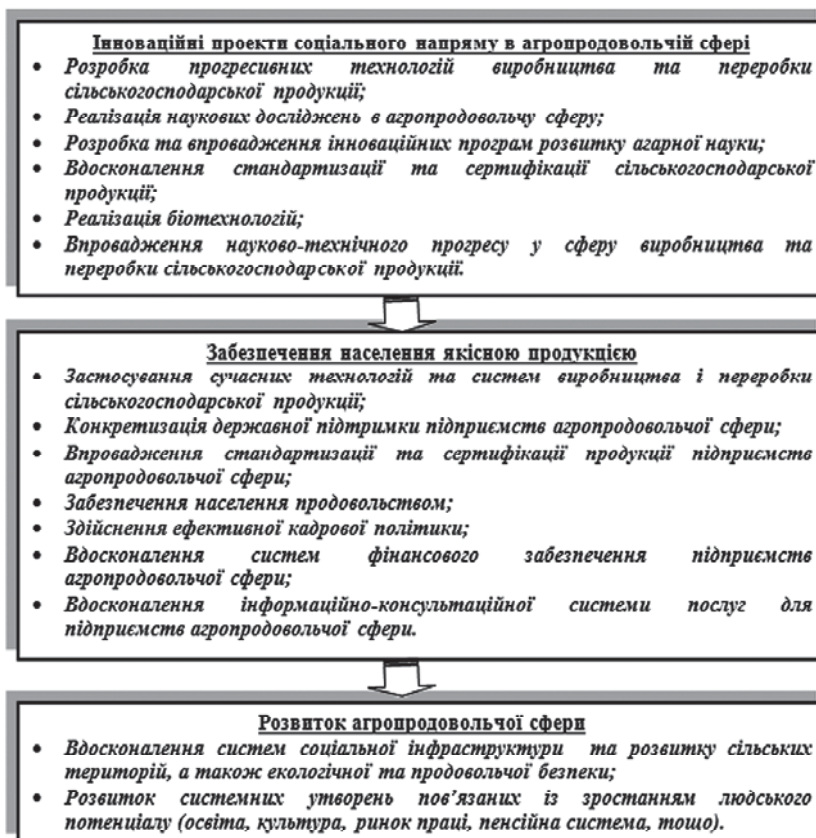

Рис. 1. Комплексний аналіз впливу інноваційних проектів в агропродовольчій сфері на рівень соціального розвитку

Джерело: розробка автора.

денська, І.О. Крюкова, М.Х. Корецький, М.Ф. Кропивко, М.І. Крупка, М.Й. Малік, М.А. Садиков, О.Г. Чирва, А.В. Чупіс, В.В. Юрчишин, О.М. Шестопаль, Г.М. Підлісецький. Незважаючи на наявність значної кількості робіт у даному напрямі, саме питання активізації інноваційного розвитку підприємств агропродовольчої сфери залишаються не вирішеними.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкрити проблеми активізації соціальних процесів через запровадження різних форм інноваційно-технологічної модернізації підприємств агропродовольчої сфери з метою підвищення конкурентоспроможності їх виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Програми розвитку бізнесу часто входять у протиріччя з захистом навколишнього середовища. В дійсності поняття екологічної відповідальності і підприємницької діяльності дуже подібні. Вони відкидають збитки і марнотратство, використовують поняття відповідального розпорядження і інвестицій в активи для отримання прибутку в довгостроковій перспективі.

Тому існують і можливості для впровадження інновацій за умови, щоб захист навколишнього середовища і прибутковий бізнес були не тільки сумісні, але і досяжні одночасно. Отже, інновації дозволяють не тільки знизити гостроту цієї проблеми, але й об'єднати зусилля для вирішення обох задач одночасно.

Гострота екологічних проблем доводить, що налагодження інноваційної взаємодії і розвитку, пов'язані з розробкою екологічних інновацій, отримують не тільки соціальний ефект, але й конкурентну перевагу. Важливо і те, що впроваджуючи екологічні інноваційні продукти, підприємства покращують свій імідж серед окремих споживачів та суспільства в цілому, а також залучають соціально відповідальних інвесторів. Інновації в технології і бізнесі будуть або успішними, або невдалими в залежності від того чи будуть вони підтримані соціальними інноваціями.

Сучасні інновації являються не тільки фактором економічного розвитку, але й каталізаторами соціальних змін особистості та суспільства. Як результат аналізу, слід відмітити створення різних форм використання інновацій, які безпосередньо впливають на суспільні відноси-

ни. Корисні якості інновацій реалізуються через систему цих відносин і здійснюється їх соціальна дія. Швидкість проходження інновацій по циклу "наука-виробництво-ринок" визначається не тільки рівнем економічного розвитку, але й рівнем соціальної відповідальності. Використання соціально-культурних ресурсів інноваційної діяльності суспільства (ідеологія, мораль, етнічна, політична та інші сфери) і яка відображається в культурних традиціях, нормах поведінки цінностях суб'єктів інноваційного процесу, визначає якісну різницю в організації інноваційної діяльності в різних напрямках економічної діяльності.

Комплексний аналіз впливу інноваційних проектів в агропродовольчій сфері на рівень соціального розвитку суспільства дозволяє оцінити безпосередній і опосередкований вплив інноваційних програм і проектів соціальної направленості на підприємства агропродовольчій сфері (рис. 1).

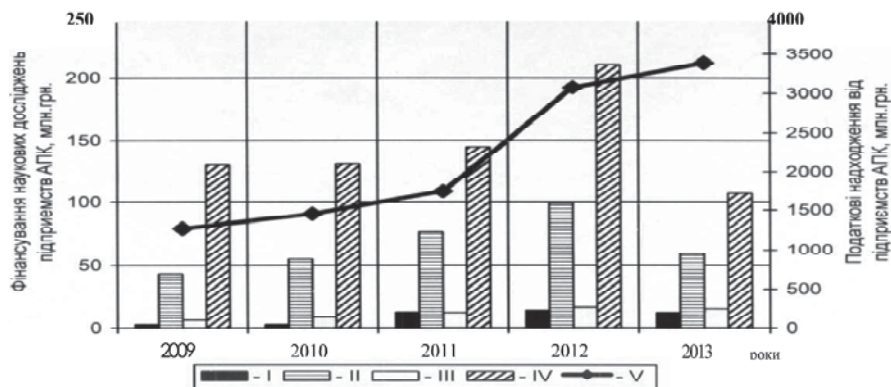
З'ясовано, що за період з 2009 р. по 2013 р. включно динаміка суми видатків державного бюджету на агропромислове виробництво, як складової загального фінансування, мала тенденцію до збільшення, але при цьому не досягла 10% загальних видатків державного бюджету, визначених законодавством. Проте напрями розподілу видатків державного бюджету залишаються непередбачуваними.

За результатами досліджень з'ясовано, що у середньому за 2009—2013 рр. 57,4% видатків державного бюджету припадало на фінансування управління галузі АПК; 27,8% на соціальну сферу; тоді як на наукові дослідження було спрямовано лише 1,9%.

Встановлено, що при розподілі коштів на наукові дослідження для підприємств АПК не враховувалися особливості та науково-обґрунтовано спеціалізацію за природно-економічними зонами.

Із аналізу зонального розподілу коштів для вищезазначених цілей, у середньому за 2009—2013 рр. найбільша частка видатків на наукові дослідження припадала на Центральний економічний район -21, 2%, Причорноморський — 16,9, Поліський — 14,6 та Карпатський — 13,1%, у той час як для Подільського, Східного, Придніпровського та Донецького було виділено лише відповідно по районах: 10,0%, 8,8%, 9,8%, 5,6% загальної суми фінансування по Україні.

Зафіксовано, що у 2013 році в структурі фінансування наукових досліджень у галузі АПК з державного бюджету найбільший відсоток займали: дослідження і експериментальні розробки в системі агропромислового комплексу — 55,6%; прикладні розробки Національного університету біоресурсів і природокористування України у сфері сільськогосподарських наук — 15,8%; прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державними замовленнями у сфері розвитку агропромислового комплексу, фінансова підтримка підготовки наукових кадрів — 12,0%. Поряд із цим виявлено, що зменшення фінансування наукових досліджень у 2013 році супроводжувалося зростанням податкових надходжень до зведеного бюджету від аграрної сфери на 7,8 млрд грн., а у 2013 році останні перевищили фінансову підтримку галузі, що досліджується (рис. 2). Наведене свідчить

Примітка: I — дослідження і експериментальні розробки в системі агропромислового комплексу; II — прикладні розробки Національного університету біоресурсів і природокористування України у сфері сільськогосподарських наук; III — прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державними замовленнями у сфері розвитку агропромислового комплексу; IV — фінансування наукових досліджень у галузі АПК з державного бюджету, всього; V — податкових надходжень до бюджету від аграрних підприємств.

Рис. 2. Динаміка податкових надходжень до бюджету від аграрних підприємств та структура фінансування наукових досліджень у галузі АПК

Таблиця 1. Динаміка інноваційної активності підприємств харчової промисловості

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість інноваційно активних підприємств, од. / % до загальної кількості підприємств галузі	343 13,2	309 12,0	336 13,0	352 14,3	384 16,1
Кількість підприємств, що впроваджували інновації, од. / % до загальної кількості підприємств галузі	290 11,2	261 10,2	284 10,9	296 12,0	313 13,1
Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, од. / % до загальної кількості підприємств галузі	247 9,5	226 8,8	245 9,4	239 9,7	268 11,2
Обсяги реалізованої інноваційної продукції, млн грн. / % до загального обсягу реалізованої продукції галузі	4515,9 5,3	4536,3 4,1	4912,4 4,0	4660,9 3,2	5485,3 3,3
Обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції, млн. грн. / % до загального обсягу реалізованої інноваційної продукції галузі	471,6 10,4	811,5 17,9	880,6 17,9	1143,1 24,5	1475,6 26,9

Джерело: складено та розраховано за статистичними збірниками "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2009—2013 рр.

про необ'єктивне ставлення до інноваційної діяльності. Під час діагностики процесу організації та управління інноваційною діяльністю аграрних підприємств було використано маркетингове дослідження: проведено соціологічне опитування аграрних підприємств, що здійснюють впровадження інноваційних розробок; експертне опитування управлінського персоналу.

За результатами проведеного анкетування досліджуваних агроформувань було доведено, що підприємства аграрного бізнесу недостатньо опікуються проблемами інноваційного розвитку. Так, 85 % агроформувань — респондентів ніяким чином не проводять аналіз інноваційної діяльності, 78 % враховують дані щодо негативних проявів у своїй діяльності при не застосуванні інноваційних розробок, а 19 % використовують частково певні орієнтири для оцінки інноваційного потенціалу при розподілі бюджетних коштів. Загальні цілі підприємств, що займаються інноваційною діяльністю є рівноцінними, але їх спеціалізація визначає зміст оперативних цілей підприємства та процес їх функціонування недостатньо використо-

вується інноваційний потенціал досліджуваних підприємств.

У цілому, слід вказати на досить низьку активність у здійсненні інноваційних інвестицій як держави, так і приватного сектору, відставання України за більшістю показників від розвинених країн, невідповідність основних пропорцій фінансування (співвідношення прикладних і фундаментальних досліджень, державного й приватного фінансування) світовим нормам.

Харчова промисловість України функціонує в умовах існування стійкого внутрішнього та зовнішнього попиту на харчову продукцію, швидкої окупності інвестицій та розвиненої сировинної бази сільськогосподарської продукції, що значно сприяє її розвитку. Водночас протягом останніх років посилюється імпортозалежність ринку товарів харчової промисловості, крім того, на її функціонування впливає загострення конкуренції на світовому продовольчому ринку, пов'язане зі зростанням світової пропозиції продуктів харчування, про що свідчить висхідна динаміка показників індексу валового виробництва харчової про-

Таблиця 2. Обсяги витрат на інноваційну діяльність у харчовій промисловості України, млн грн.

	2009	2010	2011	2012	2013
Внутрішні НДР	24,9	25,9	2,4	3,4	23,0
Зовнішні НДР	5,4	13,0	31,8	5,0	4,1
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	1504,0	1231,1	888,5	509,1	784,1
Інші зовнішні знання	10,7	4,2	12,9	15,2	1,6
Інші	184,3	100,0	79,4	76,2	120,2
Всього	1729,3	1374,2	1015,0	608,9	933,0

Джерело: складено та розраховано за статистичними збірниками "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2009—2013 рр.

дукції у світі, розрахованого FA. За таких умов ключовим чинником підвищення ефективності роботи галузі та посилення конкурентоспроможності харчової продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках є активізація інноваційної діяльності підприємств, спрямованої на підвищення якості виробленої продукції.

Інноваційна активність підприємств харчової промисловості України протягом 2009—2013 рр. переважно демонструвала помірну висхідну динаміку (табл.1). Частка інноваційно активних підприємств у галузі зросла з 13,2% у 2009 р. до 16,1% у 2013 р.

Незважаючи на загалом позитивну динаміку, показники інноваційної активності у харчовій галузі України значно поступаються аналогічним показникам європейських країн. Серед країн ЄС мінімальні показники інноваційної активності підприємств харчової промисловості мають Португалія (26%) та Греція (29%). Країни-лідери інноваційної активності у цій галузі мають набагато вищі показники: Нідерланди — 62%, Австрія — 67%, Німеччина — 69%, Данія — 71%, Ірландія — 74%.

Ефективний розвиток галузі на сучасному етапі можливий за умови зростання частки підприємств, що впроваджують інновації, до рівня 40—45%. Нині частка підприємств, що впроваджували інновації, є значно меншою — у 2009 р. вона становила 5,9%, у 2013 р. зросла до 13,1%. На фоні незначного зростання обсягів реалізованої інноваційної продукції галузі продовжує скорочуватися її частка у структурі реалізованої продукції харчової промисловості — у 2013 р. вона скоротилася на 2,6 в. п. порівняно з 2009 р. і становила лише 3,3%. Натомість зростає експортна орієнтація виробництва інноваційної продукції, про що свідчить тенденція до зростання частки інноваційної продукції галузі, реалізованої за межі України. Так, у 2013 р. вона становила 26,9% усієї реалізованої інноваційної продукції галузі, а обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції зросли на 129,8% порівняно з 2009 р. Це, серед іншого, пов'язано з низьким попитом на продукцію з високою доданою вартістю в Україні, спричиненим низькою купівельною спроможністю українських споживачів.

Збільшення виробництва інноваційної продукції галузі не призводить до насичення нею внутрішнього ринку, потенціал розширення якого вітчизняні фахівці оцінюють на рівні 80 млрд грн., а призводить до зростання її експорту. Це посилює загрози, пов'язані з тим, що

потреби внутрішнього ринку задовольнятимуться за рахунок нарощування імпорту в Україну більш дешевої продукції глибокої переробки.

Аналіз показників витрат на інноваційну діяльність у харчовій промисловості свідчить про переважне спрямування підприємствами коштів на технічне переоснащення виробництва — у 2009—2013 рр. частка коштів, витрачених на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, у загальній структурі витрат на інноваційну діяльність перевищувала 80% (табл. 2).

Повільна інноваційно-технологічна модернізація підприємств харчової промисловості України пов'язана з неефективною структурою фінансування інноваційної діяльності у галузі, у якій переважна частка припадає на власні кошти підприємств (92,9% у 2013 р.) Іншим важливим джерелом фінансування інноваційної діяльності були кредитні кошти, проте їхня частка у структурі фінансування інноваційної діяльності у харчовій промисловості протягом 2009—2013 рр. скоротилася з 20,0% у 2009 р. до 6,0% у 2013 р. Незначними протягом досліджуваного періоду були частки коштів вітчизняних та іноземних інвесторів у структурі фінансування інноваційної діяльності — якщо у 2009 р. вони становили 0,8% та 9,5% відповідно, то, починаючи з 2010 р., практично звелися до нуля.

ВИСНОВКИ

Запровадження інноваційно-технологічної модернізації вітчизняних підприємств агропродовольчої сфери головним чином потребує вирішення проблем її фінансування. Провідна роль при цьому, враховуючи досвід розвинених країн, має належати державному інвестуванню інноваційної діяльності агропідприємств. Залучення як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів та створення лояльних програм кредитування інноваційних проектів забезпечить підвищення і якості і конкурентоспроможності продукції агропродовольчої сфери.

Розглянуті нами питання, вимагають подальшого вивчення і формування єдиного підходу до активізації соціальних процесів в агропродовольчій сфері на засадах інноваційного розвитку.

Література:

1. Гришова І.Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І.Ю. Гришова, Т.М. Гнатєва // Інноваційна економіка № 12, — 2012 — С. 54—62.

2. Кужель В.В. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І.Ю. Гришова, В.А. Замлинський, В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2013. — № 2. — С. 201—206. — Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>

3. Крюкова І.О. Фінансова архітектура інноваційного розвитку підприємства АПК. — Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи [Колективна монографія] / І.О. Крюкова. — Полтава: ТОВ НВП "Укпромторгсервіс", 2013. — С. 43—52.

4. Чирва О.Г. Інвестиційне забезпечення конкурентоспроможного розвитку харчових підприємств на основі інновацій / О.Г. Чирва / Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, асп. і студ. "Актуальні проблеми фінансової системи України", (Черкаси, 06 квіт. 2012 р.). — Черкаси: ЧДТУ, 2012. — Т. II. С. 85—87.

5. Кужель В.В. Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу. / В.В. Кужель // Економічний форум. Науковий журнал. — 2014. — № 3. — С. 17—22.

6. Крюкова І.О. Методологічні засади формування механізму інноваційного розвитку підприємства на основі управління фінансовими потоками: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. 26—30 листопада 2013 р. ["Економічний розвиток: теорія, методологія, управління"] / Міністерство освіти і науки України, Східноєвропейський центр фундаментальних досліджень [та ін.]. — Будапешт-Валенсія-Київ, 2013. — С. 81—87.

7. Крюкова І.О. Інноваційна модель розвитку підприємств молокопереробної галузі / І.О. Крюкова, І.Ю. Гришова // Вектор науки Тольяттинського державного університета. Серія: Економіка і управління. — 2014. — № 1 (16). — С. 20—24.

8. Гришова І.Ю. Стратегическое развитие предприятий агропродовольственной сферы в контексте социальной ответственности бизнеса / И.Ю. Гришова, В.В. Сафонов // Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С.Ф. Жилкина: IV Международная научно-практическая конференция (Тольятти, 30 июня 2014 года): сборник научных трудов: в 2 ч. / отв. ред. Ю.А. Анисимова. — Тольятти: Изд-во ТГУ, 2014. — Ч. 1. — С. 27—32.

References:

1. Hryshova, I.Yu. (2012), "Problems of formation of innovative system of Ukraine", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 12, pp. 54—62.

2. Kuzhel', V.V. (2013), "Government support of regional innovation development programs", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 2, pp. 201—206.

3. Kriukova, I.O. (2013), *Finansova arkhitektura innovatsijnoho rozvytku pidpryemstva APK* [Financial architecture of innovative development of agribusiness companies], TOV NVP "Ukpromtorhservis", Poltava, Ukraine.

4. Chyrva, O.H. (2012), "The investment ensuring of competitive development of food enterprises through innovation", *Materialy IX Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, asp. i stud. "Aktual'ni problemy finansovoi systemy Ukrainy"* [Materials of IX International scientific and practical conference young researchers and students "Actual problems of the financial system of Ukraine"], Cherkasy, Ukraine, 06.08.2012, pp. 85—87.

5. Kuzhel', V.V. (2014), "Immunization economy agri-food sector in the context of corporate social responsibility", *Ekonomichnyj forum*, vol. 3, pp. 17—22.

6. Kriukova, I.O. (2013), *Metodolohichni zasady formuvannia mekhanizmu innovatsijnoho rozvytku pidpryemstva na osnovi upravlinnia finansovymi potokamy* [Methodological principles of the formation mechanism of innovative development company based on management of financial flows], *mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia 26—30 lystopada 2013r. "Ekonomichnyj rozvytok: teoriia, metodolohiia, upravlinnia"* [International scientific and practical conference 26—30 November 2013 "Economic Development: theory, methodology, management"], Budapest, Hungary; Valencia, Spain; Kyiv, Ukraine, pp. 81—87.

7. Kriukova, I.O. (2014), "Innovative model of development dairy processing enterprises", *Vektor nauky Tol'iattynskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Seryia: Ekonomyka y upravlenye*, vol. 1, no. 16, pp. 20—24.

8. Grishova, I.Ju. (2014), *Strategicheskoe razvitie predpriyatij agroprodovol'stvennoj sfery v kontekste social'noj otvetstvennosti biznesa* [Strategic development of agrifood enterprises sphere in the context of social responsibility of business], "Strategicheskoe planirovanie razvitija gorodov i regionov" IV Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija ["Strategic planning of urban and regional development" IV International scientific and practical conference], Tolyatti, 30 June 2014, pp. 27—32.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2014 р.